

I.В. Арістова, М.Н. Курко

КОМПЕТЕНЦІЯ ТА РОЛЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

На початку ХХІ ст. в Україні відбулося осмислення всіх позитивних та негативних моментів євроінтеграційного процесу, прийшло усвідомлення того, що останній є процесом складним та тривалим, тому потребує наукового аналізу всіх сфер соціальної дійсності, а на його основі – ґрунтовних висновків та рекомендацій. Як вітчизняна, так і зарубіжна юридична наука приділяє увагу вивченню низки правових проблем європейської інтеграції [1–7]. У той же час спостерігається відсутність системних організаційно-правових досліджень в галузі управління євроінтеграційними процесами в Україні. Визнаючи державне управління ефективним засобом реалізації політики України в напрямку інтеграції до Європейського Союзу, вважаємо, що дослідження повноважень органів державної влади України у сфері європейської інтеграції набувають особливого значення у зв'язку з необхідністю поліпшення рівня керованості інтеграційними процесами.

Виходячи із Конституції України (ст. 6), державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України [8]. Під час дослідження компетенції та ролі органів державної влади України у сфері співробітництва з Європейським Союзом будемо спиратися на відповідні положення Основного Закону України. Розглянемо та проаналізуємо передусім структуру, завдання, функції органів державної влади України, які формують та реалізують державну політику у сфері правового забезпечення європейської інтеграції. У роботі політика у сфері європейської інтеграції розуміється як двоєдиний стратегічний курс української держави, тобто створення внутрішніх передумов щодо набуття Україною членства в Європейському Союзі, та всебічне співробітництво з Євросоюзом задля стабільності та розвитку єдиного європейського дому. Ми виходимо з того, що між означеними складовими існує тісний прямий та зворотний зв'язок: ефективність національної політики європейської інтеграції залежить як від ефективності внутрішньої та зовнішньої складових, так і від політики Європейського Союзу щодо України. Такий підхід вимагає, на нашу думку, системної організації не тільки національних органів державної влади, але і спільних органів ЄС та України.

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу [9] окреслює основні напрямки співробітництва України з Європейським Союзом, а також передбачає, яким чином здійснюватиметься внутрішнє забезпечення інтеграційного процесу. Відповідно до положень Стратегії керівництво покладено на Президента України, а на Кабінет Міністрів України – забезпечення її реалізації. Зокрема, зміцнення галузевої співпраці між Україною і ЄС передбачає розроблення переліку підрозділів і посадових осіб центральних та місцевих органів виконавчої влади, що відповідають за формування і реалізацію державної політики України щодо ЄС, встановлення прямих

контактів між міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України й відповідними дирекціями Європейської Комісії. З метою забезпечення скоординованої реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, створення передумов, необхідних для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі, Розпорядженням Президента України від 27 червня 1999 р. [10] було затверджено Перелік центральних органів виконавчої влади, відповідальних за здійснення завдань, визначених Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу. До компетенції конкретних українських міністерств та інших органів виконавчої влади віднесено різні аспекти співробітництва з Європейським Союзом [10], наприклад:

1. Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України – економічна інтеграція та розвиток торгівельних відносин між Україною і ЄС, регіональне та галузеве співробітництво, організаційне забезпечення інтеграційного процесу;

2. Міністерство внутрішніх справ України – співробітництво у запобіганні та боротьбі з організованою злочинністю і поширенням наркотиків;

3. Міністерство закордонних справ України – інтеграція України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки, політична консолідація та зміцнення демократії;

4. Міністерство освіти і науки України – освітня і науково-технічна інтеграція;

5. Міністерство праці та соціальної політики України – адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС;

6. Міністерство юстиції України – адаптація законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини, співробітництво в галузі юстиції, правове забезпечення інтеграційного процесу;

7. Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України – інформаційне забезпечення інтеграційного процесу.

На нашу думку, поява нових актуальних завдань у сфері інтеграції України до ЄС вимагає як реформування існуючих органів державної влади, так і обґрунтоване створення нових органів та інституцій. Усвідомлюючи важливість та складність забезпечення реалізації одного з основних напрямків інтеграційного процесу – адаптації законодавства України до законодавства ЄС – і Президент України, і Кабінет Міністрів України видають відповідні нормативно-правові акти. Постановою Кабінету Міністрів України від 12 червня 1998 р. [11] було запроваджено механізм адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. З метою належного організаційного забезпечення адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та відповідно до ст. 51 УПС [12] Кабінет Міністрів України поклав на Міністерство юстиції України координацію діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо зазначеної адаптації. Цією ж Постановою Кабінет Міністрів України зобов'язує Міністерство юстиції України до 20 серпня 1998 р. внести на розгляд Кабінету Міністрів України проект Положення про Міжвідомчу координаційну раду з питань адаптації законодавства України до

законодавства Європейського Союзу, яка буде функціонувати при Міністерстві юстиції України й забезпечувати координацію та взаємодію міністерств, інших центральних органів виконавчої влади у процесі адаптації. Установлено, що головою Міжвідомчої координаційної ради є за посадою Міністр юстиції України. З метою вдосконалення роботи з підготовки проєктів нормативно-правових актів з урахуванням світового досвіду Кабінет Міністрів України доручив Міністерству юстиції України створити при міністерстві Центр порівняльного права та затвердити Положення про Центр. Відповідні доручення були зроблені і Міністерству фінансів України щодо забезпечення фінансування Центру.

Крім того, Постановою [11] було затверджено перелік міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, відповідальних за організацію роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Наприклад, в галузі боротьби зі злочинністю, в тому числі з наркобізнесом, відповідальними визначені Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Міністерство охорони здоров'я України, Державна податкова адміністрація України, Державна митна служба України, Міністерство закордонних справ України. Слід зауважити, що Міністерство внутрішніх справ України також відповідальне за адаптацію законодавства у галузях фінансових послуг та транспорту.

Постановою Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1998 р. [13] було затверджено Положення про Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яка постає координаційним органом забезпечення процесу адаптації. З огляду на Положення [13] основними завданнями Міжвідомчої ради є: координація діяльності міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення адаптації законодавства; розроблення рекомендацій до проєктів законів, інших нормативно-правових актів у світли реалізації положень УПС, забезпечення дотримання основних документів Ради з питань співробітництва між Україною і Європейським Союзом та інше. Відповідно до покладених завдань закріплені наступні функції Міжвідомчої ради [13]:

- в межах її компетенції виробляє єдині підходи до провадження діяльності з адаптації законодавства;
- бере участь у розробленні програм і заходів щодо адаптації окремих галузей права;
- здійснює контроль за виконанням своїх рішень;
- бере участь у розробленні концепцій основних напрямків роботи з адаптації законодавства;
- вивчає та узагальнює пропозиції центральних органів виконавчої влади щодо реформування національного законодавства з метою його адаптації до законодавства Європейського Союзу;
- готує на основі вивчення світового досвіду узагальнені пропозиції щодо концептуального розвитку законодавства України;
- аналізує ефективність механізму адаптації.

До складу Міжвідомчої ради входять, як правило, заступники керівників центральних органів виконавчої влади та державних органів, у тому числі і заступник Міністра внутрішніх справ України. Згідно з Положенням [13] рішення Міжвідомчої ради з питань, що належать до її компетенції, є обов'язковими до виконання міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування. Функції секретаріату Міжвідомчої ради з організаційного забезпечення її діяльності здійснює Центр європейського та порівняльного права (така назва Центру згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 15 травня 2003 р.).

Ознайомлення з рішеннями Міжвідомчої ради, які оформлюються протоколом, та реалізацією цих рішень дозволяє дійти до наступного висновку. Є усі підстави вважати, що Міжвідомча Рада з адаптації законодавства України до законодавства ЄС виконує поставлені перед нею завдання, а також сама ініціює нові напрямки діяльності Ради й інших державних органів та інституцій, оперативно реагуючи на зміни, що відбуваються як в українському суспільстві, так і в Європейському Союзі.

Для реалізації одного із основних напрямків інтеграційного процесу – адаптації законодавства України до законодавства ЄС – був також виданий Указ Президента України від 9 лютого 1999 р. «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» [14], яким встановлено, що адаптація законодавства є невід'ємною складовою загального нормотворчого процесу в Україні. Згідно з цим Указом Кабінет Міністрів України має запровадити єдину систему планування, координації та контролю за нормотворчою діяльністю органів виконавчої влади. На Міністерство юстиції України і покладено це завдання. Крім того, Міністерство юстиції України за погодженням із заінтересованими міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади уповноважено подати до Кабінету Міністрів України проект Концепції адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Указ [14] зобов'язав міністерства, інші центральні органи виконавчої влади забезпечити внесення на розгляд Міністерства юстиції України (у визначені строки) щорічних планів законопроектної роботи на наступний рік та планів роботи з адаптації, що належить до їх компетенції. Для якісного опрацювання проектів законів та інших нормативно-правових актів з урахуванням вимог щодо забезпечення їх відповідності основним стандартам законодавства ЄС Кабінету Міністрів України доручено затвердити відповідне Положення. Згідно з Указом [14] Кабінет Міністрів України повинний вирішити питання щодо утворення Інституту нормотворчої діяльності як державної науково-дослідної установи, що проводитиме дослідження у сфері нормотворчої діяльності органів виконавчої влади, а при Міністерстві юстиції України – Центр перекладів актів європейського права. Це, безумовно, потребує внесення відповідних змін до Положення про Міністерство юстиції України.

Як зазначено у п. 28 ст. 106 Конституції України [8], Президент України створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні

органи і служби. Виходячи із цього повноваження, та з метою забезпечення входження України до європейського правового простору, гармонізації законодавства України з нормами та стандартами Європейського Союзу, координації діяльності з цих питань органів державної влади Президент України утворив Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. Це знайшло своє закріплення в Указі Президента України від 30 серпня 2000 р. [15].

Згідно з цим Указом [15] основними завданнями Національної Ради є:

- підготовка пропозицій із виконання зобов'язань України щодо зближення чинного і майбутнього законодавства України з законодавством Європейського Союзу, передбачених УПС;
- визначення пріоритетних напрямків розвитку законодавства України з урахуванням норм та стандартів ЄС;
- підготовка пропозицій щодо забезпечення координації здійснюваних органами державної влади заходів щодо адаптації законодавства, сприяння їх взаємодії у цій сфері;
- підготовка пропозицій щодо здійснення моніторингу адаптації законодавства України до законодавства ЄС;
- підготовка пропозицій щодо забезпечення аналізу проектів законів та інших нормативно-правових актів у пріоритетних сферах адаптації законодавства.

На Міністерство юстиції України було покладено організаційно-технічне забезпечення діяльності Національної ради. На нашу думку, саме ця структура – Національна рада, яку очолив Президент України, і до складу якої увійшли Голова Адміністрації Президента України, голови ключових комітетів Верховної Ради України, провідні міністри (Міністр економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністр закордонних справ України, Міністр юстиції України, Міністр фінансів України, заступник Урядового секретаря Кабінету Міністрів України), а також представники найважливіших правових наукових центрів (Юридичне управління Головного державно-правового управління Адміністрації Президента України, Академія правових наук України, Головне юридичне управління апарату Верховної Ради України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого), має об'єднати та спрямувати в одному напрямку зусилля всіх учасників процесу адаптації законодавства.

Враховуючи певні зміни в напрямку європейської інтеграції, Міністерство юстиції України звернулося з пропозицією до Кабінету Міністрів України щодо утворення на базі Центру порівняльного права та Центру перекладів актів європейського права, що ліквідуються, Центр європейського та порівняльного права. Відповідною Постановою від 15 травня 2003 р. Кабінет Міністрів України погодився з цією пропозицією. Наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2003 року було затверджено Положення про Центр європейського та порівняльного права [16]. Відповідно до Положення Центр є державною установою, основною метою діяльності

якої є науково-експертне, аналітичне, інформаційне та методологічне забезпечення адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, а також сприяння органам державної влади в реалізації покладених на них завдань у сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Центр має координувати свою діяльність з Департаментом міжнародного права та іншими структурними підрозділами Міністерства юстиції України. Положенням [16] визначені основні завдання, функції, права Центру.

Таким чином, було проаналізовано функції, завдання новостворених органів виконавчої влади задля підвищення ефективності правового забезпечення інтеграції України до ЄС. Це дозволило дійти до наступного висновку. Для якісного правового забезпечення політики інтеграції України до Європейського Союзу необхідно зважено та системно підходити до формування органів, що відповідальні за цей процес. Пропонується створити систему органів правового забезпечення європейської інтеграції України (на рівні виконавчої гілки влади), складовими якої постають:

- Міністерство юстиції України, зокрема Департамент міжнародного права, Департамент законодавства про охорону правопорядку, національну безпеку і оборону;

- Міжвідомча координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (при Міністерстві юстиції України);

- Центр європейського та порівняльного права (при Міністерстві юстиції України);

- Інститут нормотворчої діяльності (при Кабінеті Міністрів України);

- Національна рада з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (при Президенті України).

Між зазначеними складовими існує тісний прямий та зворотний зв'язок, про що свідчить проаналізована діяльність цих органів. Переконані, що такій системі будуть притаманні нові якості, що позитивно вплине на рівень правового забезпечення процесу інтеграції.

Дослідження участі Верховної Ради України у заходах в напрямку входження України до ЄС дають змогу переконатися у тому, що Парламент України усвідомлює необхідність проведення як певних законодавчих заходів, так і структурних змін усередині Верховної Ради України.

14 червня 2002 р. у Верховній Раді України вперше в історії українського парламентаризму створено Комітет з питань європейської інтеграції, що свідчить про значення, яке надається питанню євроінтеграції на законодавчому рівні. Виходячи з того, що Парламент прийняв рішення про створення Комітету (Постанова Верховної Ради України від 17 січня 2002 р. № 2999 – III [17]), але не уточнив його функції, Комітет почав формувати сферу своєї діяльності «від нуля». Визначаючи основні напрямки діяльності Комітету, необхідно в першу чергу вирішити питання щодо його компетенції, яке, на жаль, до цього часу не врегульоване Верховною Радою України. Проте, певні напрями вже визначилися. Серед них першочерговим завданням Комітету є вирішення проблем вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ) та підготовка законопроектів для приведення у відпо-

відність законодавства України до норм та принципів СОТ. Не менш важливим питанням є поглиблення відносин України з НАТО та створення передумов для євроатлантичної інтеграції України, враховуючи роль та значення Організації Північноатлантичного договору в підтриманні міжнародного миру та стабільності, створення принципово нової системи регіональної безпеки в Європі та запобігання розповсюдженню зброї масового знищення. Важливим напрямком у діяльності Комітету також є тісна співпраця з міжнародними організаціями, такими як Рада Європи, ОБСЄ і Центральньо-Європейські Ініціативи (ЦЕІ), поглиблення добросусідських відносин з усіма країнами Європи, підтримання і розвиток парламентських контактів з країнами-членами Європейського Союзу, перш за все – з кандидатами на вступ до ЄС. Крім того, Комітет координує зусилля з розвитку співпраці між структурами і делегаціями Верховної Ради України і Європейського Союзу, здійснює парламентський контроль за діяльністю уряду у відносинах з СОТ, НАТО та ін.

Важлива ділянка робота Комітету – підготовка до розгляду окремих законопроектів, організація парламентських слухань. Їх обговорення відбувається на засіданнях, куди запрошуються керівники і представники виконавчих структур влади, які мають безпосереднє відношення до реалізації курсу на європейську інтеграцію. Комітет, як парламентський орган у сфері європейської інтеграції, співпрацює з виконавчими структурами та неурядовими організаціями. Відповідно до УПС [12], український парламент співпрацює з членами Європейського парламенту в рамках Комітету з парламентського співробітництва. З ініціативи Комітету Верховна Рада України напередодні самміту «Україна-ЄС» (м. Копенгаген, 4 липня 2002 року) прийняла Звернення до парламентів, урядів та громадськості держав-членів Європейського Союзу (Постанова Верховної Ради України від 20 червня 2002 року № 20–IV [18]), у якому вперше концептуально окреслила своє бачення взаємин з Європейським Союзом і майбутнє цих взаємин, тобто асоційованого, а згодом – повноправного членства в ЄС. У цьому Зверненні зазначається, що завдання досягти копенгагенських критеріїв членства у Європейському Союзі об'єктивно збігається з головним вектором політичних, економічних та соціальних реформ у державі. Акцентується увага на тому, що залучення України до європейських процесів шляхом інтеграції, а не лише партнерства зміцнить внутрішню та зовнішню безпеку Європи, її економічний та інтелектуальний потенціал, посилить європейську ідентичність, а отже – відповідатиме ключовим інтересам самого Європейського Союзу [18]. Парламент України звернувся із закликом підтримати курс нашої держави на європейську інтеграцію шляхом виведення взаємин з Україною на якісно новий рівень розвитку, адекватний стратегічним зрушенням на європейському континенті та глибоким змінам у українській державі.

Під час проведення наступних парламентських слухань щодо розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом (20 листопада 2002 року), які були запропоновані Комітетом з питань європейської інтеграції Верховної Ради України, Комітет мав на меті сприяти просуванню відно-

син України з Європейськими структурами. Як орган, що має право контролю за діяльністю виконавчих структур, Комітет звернув увагу на прогалини виконавчої влади у розробці напрямків співробітництва з ЄС. Для покращення вирішення поставлених перед Комітетом завдань та забезпечення конкретних напрямків діяльності було створено і функціонують п'ять підкомітетів: з питань адаптації законодавства; з питань координації співробітництва з Європейським Союзом та Світовою Організацією Торгівлі; з питань співробітництва з НАТО; по зв'язках з європейськими країнами; з питань координації відносин з Радою Європи, Організацією з Безпеки і Співробітництва в Європі.

Комітет з європейської інтеграції Верховної Ради України вважає головним в реалізації курсу України на євроінтеграцію – питання адаптації законодавства України до вимог законодавства Європейського Союзу. Усвідомлюючи те, що до 2000 року процес наближення законодавства України до законодавства ЄС мав хаотичний і несистемний характер, а також враховуючи Рішення Єврокомісії наприкінці 1999 року щодо 22 фактів порушення Українською стороною УПС, Комітет здійснює постійний моніторинг процесу адаптації. Результати моніторингу свідчать про те, що останнім часом процес адаптації набуває чіткіших обрисів, хоча проблеми і перешкоди ще залишаються. Наприклад, існує серйозне недофінансування з боку уряду програм, що стосуються приведення національного законодавства до норм законодавства ЄС. Звертає на себе увагу й неузгодженість дій структур виконавчої влади, відсутність механізму контролю і вироблення рішення в самій Верховній Раді України, контролю за процесом перевірки проектів законів, що обговорюються у Верховній Раді України, на відповідність законодавству Європейського Союзу, правилам і нормам Світової Організації Торгівлі.

Аналізуючи діяльність Комітету з європейської інтеграції Верховної Ради України, варто підкреслити, що Комітет разом із виконавчою владою працює над Програмою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. При Комітеті створено Науково-експертну раду, до якої увійшли народні депутати України, представники навчальних закладів, експерти з провідних неурядових організацій України, а також представники іноземних організацій в країні. Основне завдання Ради – надання рекомендацій Комітету, розробка та експертиза законопроектів, проведення наукових досліджень.

На наш погляд, було б виправдано до складу системи правового забезпечення інтеграції України до ЄС, що була зазначена вище, включити ще одну складову – Комітет з європейської інтеграції Верховної Ради України разом з науково-експертною радою. Це сприятиме як підвищенню ефективності правового забезпечення, так і злагодженості взаємодії органів законодавчої влади та органів виконавчої влади, а також якісному керівництву Президента України Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу.

Зважаючи на те, що для якісного забезпечення процесу інтеграції України до Європейського Союзу необхідно провести спеціальні дослідження в напрямку визначення компетенції органів державної влади України щодо

організаційного та політичного забезпечення зазначеного процесу, автори вважають за доцільне висвітлити ці питання у своїх наступних публікаціях.

Список літератури: 1 Рабинович П.М. Трансформація методології вітчизняного праводержавознавства: досягнення і проблеми // Юридична Україна. 2003. № 1. 2. Опришко В.Ф., Омельченко А.В., Фастовець А.С. Право Європейського Союзу: Загальна частина. К., 2002. 3. Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу: Монографія. К., 2002. 4. Алексеев С.С. Право: азбука-теорія-філософія: опыт комплексного исследования. М., 1999. 5. Білоус А.О. Політико-правові системи: світ і Україна: Навчальний посібник. К., 1997. 6. Гнатовський М.М. Становлення та тенденції розвитку Європейського правового простору: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2002. 7. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): Монографія. К., 2003. 8. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. 9. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 р. № 615 // Офіційний вісник України. 1998. № 24. Ст. 870. 10. Про перелік центральних органів виконавчої влади, відповідальних за здійснення завдань, визначених Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу: Розпорядження Президента України від 27 червня 1999 р. № 151 // Офіційний вісник України. 1999. № 27. Ст. 1323. 11. Про додаткові заходи щодо посилення роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2004 р. № 417 // Офіційний вісник України. 2004. № 14. Ст. 969. 12. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС), підписана в Люксембурзі 18 червня 1994 р. // Представництво Європейської Комісії в Україні. 1994. 13. Положення про Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1998 р. № 1773 // Офіційний вісник України. 1998. № 45. Ст. 53. 14. Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 лютого 1999 р. № 145 // Офіційний вісник України. 1999. № 6. Ст. 189. 15. Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Указ Президента України від 30 серпня 2000 р. № 1033 // Офіційний вісник України. 2001. № 35. Ст. 1481. 16. Положення про Центр європейського та порівняльного права: Наказ Міністерства юстиції України від 23 червня 2003 р. № 68/5 // Офіційний вісник України. 2003. № 26. Ст. 1291. 17. Про рекомендації з підсумків парламентських слухань з питань реалізації державної політики інтеграції України до Європейського Союзу: Постанова Верховної Ради України від 17 січня 2002 р. № 2999-III // Урядовий кур'єр. 2002. 03.02.2002. № 65. 18. Про Звернення Верховної Ради України до парламентів, урядів та громадськості держав-членів Європейського Союзу: Постанова Верховної Ради України від 20 червня 2002 р. № 20-IV // Урядовий кур'єр. 2002. 03.07.2002. № 118.

Надійшла до редколегії 19.06.04